

УДК 342.727. + 349.681

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.08>

Карашук О.О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Харченко О.С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Зеров К.О.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ДИФАМАЦІЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: СТАНДАРТИ ЄСПЛ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Актуальність теми. У сучасному правовому просторі питання відповідальності за дифамацію (наклеп та недостовірну інформацію) набуває особливої актуальності у зв'язку з розвитком цифрових технологій, свободою поширення інформації та підвищенням ролі мас-медіа. З одного боку, гарантія свободи вираження поглядів, закріплена в ст. 10 Європейської конвенції з прав людини, є фундаментальною основою демократичного суспільства. З іншого – невиправдане втручання в особисту гідність, репутацію та честь особи, захищених ст. 8 Конвенції, становить суттєву загрозу для її приватного життя [1]. Ці протилежні правові цінності часто вступають у конфлікт, що зумовлює необхідність пошуку збалансованого підходу до правового регулювання дифамації. Держави-члени Ради Європи реалізують свої моделі захисту по-різному: від збереження кримінальної відповідальності до повної її декриміналізації. Особливого значення в цьому контексті набуває практика Європейського суду з прав людини, яка формує загальні підходи до оцінки меж допустимої критики та захисту честі.

Мета дослідження. Метою цієї роботи є аналіз особливостей правового регулювання дифамації у різних європейських країнах, зокрема Німеччині, Франції та Великій Британії, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, а також формування висновків щодо перспектив розвитку національного законодавства України у цій сфері. Завдання дослідження: 1) Дослідити нормативне закріплення дифамації в міжнародному праві та практиці ЄСПЛ. 2) Проаналізувати правові моделі Німеччини, Франції та Великої Британії щодо відповідальності за дифамацію. 3) Виокремити ключові спільні та відмінні риси підходів до захисту честі, гідності та репутації. 4) Сформулювати рекомендації для вдосконалення українського законодавства відповідно до європейських стандартів.

Стан наукової розробки теми. Питання співвідношення свободи вираження поглядів та права на захист честі і гідності досліджуються як у міжнародній, так і в українській доктрині. Серед зарубіжних авторів, що приділяли увагу цій темі, варто відзначити: британський вчений Ерік Барендт (Erik

Barendt) – аналізує межі свободи слова та публічний інтерес; Девід Ролф (David Rolph) – досліджує дифамацію у контексті медіа та репутації; Жак Робер (Jacques Robert) – французький фахівець у сфері конституційного права та свободи вираження; Тео Шиллер (Theo Schiller) – німецький політолог, що аналізує публічне право та дифамацію як інструмент впливу. Серед українських дослідників: питанням дифамації у своїх роботах розкривали О.А. Заярний, П.І. Каблак, Д.Д. Луспенник. Слід згадати С. Головатого, який неодноразово порушував питання свободи слова у контексті прав людини; О. Шевчука – автора праць про інформаційні права та ін.

Виклад основного матеріалу. Дифамація (від лат. *diffamatio* – зневага, розголошення ганьби) традиційно розуміється як поширення неправдивих відомостей, що завдають шкоди репутації особи. У Юридичній енциклопедії під дифамацією визначено публічне поширення дійсних або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію громадянина чи організації [2]. У міжнародному праві не існує уніфікованого визначення дифамації, проте це поняття широко розглядається у контексті права на свободу вираження поглядів (стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [3], стаття 10 Європейської конвенції з прав людини) та права на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 17 Пакту, стаття 8 Конвенції). В рамках Ради Європи та юрисдикції Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) дифамація аналізується через призму необхідності забезпечення балансу між цими двома правами – свободою слова і захистом репутації. Репутація визнається частиною приватного життя, яка підлягає захисту відповідно до статті 8 ЄКПЛ. Водночас право на вільне висловлювання, гарантоване статтею 10, охоплює не лише «інформацію», яка є «сприятливою» або «безпечною», але й ту, яка може «ображати, шокувати або турбувати».

ЄСПЛ у своїй практиці визначає дифамацію як поширення фактичних тверджень або оціночних суджень, що можуть завдати шкоди

репутації особи, з можливістю залучення правових наслідків – цивільної чи кримінальної відповідальності. При цьому Суд проводить чітке розмежування між фактичними твердженнями, які підлягають доведенню істинності або хибності, та оціночними судженнями, які мають ширший захист, адже «оціночне судження не може бути доведено як істинне» (рішення у справі *Lingens v. Austria*, 1986). З плином часу рішення суду у даній справі перейшло в розряд ключових, основоположних в подібних судових розглядах. Важливий принцип, що міститься в рішенні суду, який надалі почав використовуватись національними судами при вирішенні справ – відмежування фактів та оціночних суджень. Так, Європейський Суд зазначив, що необхідно проводити ретельну відмінність між фактами і оціночними судженнями. Існування фактів можна довести, тоді як правдивість оціночних суджень не завжди піддається доведенню [4].

Крім того, у справі *Steel and Morris v. the United Kingdom* (2005) ЄСПЛ визнав, що надмірні фінансові санкції за наклеп можуть мати стримувальний ефект на свободу вираження поглядів, навіть у випадках поширення неправдивої інформації [5].

У сучасному підході ЄСПЛ застосовує «тест пропорційності», який враховує:

- статус особи (публічна чи приватна),
- спосіб отримання і поширення інформації (наприклад, журналістське розслідування vs соціальні мережі),
- наявність публічного інтересу,
- характер висловлювань (факт чи оціночне судження),
- адекватність і тяжкість санкцій.

Таким чином, поняття дифамації у практиці ЄСПЛ не зводиться до формального визначення, а розглядається у динамічному контексті співвідношення двох основоположних прав, що вимагає постійного балансу залежно від обставин конкретної справи.

Українське законодавство не вживає термін дифамація, однак він активно використовується на практиці та в законодавствах деяких інших країн.

Розпочнемо з *Німеччини*. У Німеччині правове регулювання дифамації відображає глибоку традицію захисту честі (Ehre) та гідності особи, закріпленої ще у статті 1 Основного Закону (Grundgesetz), яка встановлює: «Гідність людини є недоторканною» [6]. Водночас у країні діє складна система, яка включає як цивільну, так і кримінальну відповідальність за дифамаційні дії. Кримінальне законодавство Німеччини містить кілька статей, що передбачають відповідальність за посягання на честь:

- §185 StGB – Образа (Beleidigung)
- §186 StGB – Наклеп (Üble Nachrede): поширення фактів, які можуть зашкодити репутації, навіть якщо вони не є завідомо неправдивими.
- §187 StGB – Зловмисний наклеп (Verleumdung): поширення завідомо неправдивих відомостей. Санкції включають як штрафи, так і позбавлення волі (до 2 або 5 років у серйозних випадках) [7].

Проте на практиці кримінальні переслідування за дифамацію в Німеччині є рідкісними, особливо якщо немає ознак суспільної небезпеки. Якщо брати до уваги цивільно-правовий аспект, то цивільне право Німеччини передбачає можливість позову про захист честі, гідності та репутації з вимогами: визнати інформацію недостовірною, зобов'язати до спростування, стягнути моральну компенсацію. У справах про публікації у ЗМІ суди застосовують стандарти, вироблені ЄСПЛ, зокрема розрізняють фактичні твердження і оціночні судження, а також враховують суспільну значущість теми.

Судова практика: *справа Heinrich Böll проти Der Spiegel*. У 1970-х роках відомий німецький письменник Генріх Бьолль подав позов проти журналу Der Spiegel, який пов'язав його ім'я з радикальними лівими групами. Бьолль вважав це наклепом і порушенням його гідності як інтелектуала. Суд визнав, що навіть сатирична критика має межі, коли вона зачіпає особу у спосіб, який виходить за рамки допустимого політичного чи художнього дискурсу» [8].

Німеччина демонструє збалансований підхід до дифамації, визнаючи її потенційну небезпеку для людської гідності, але водночас обмежуючи застосування кримінального переслідування, особливо щодо журналістів. Законодавство гармонізоване з практикою ЄСПЛ, а суди здійснюють гнучкий аналіз відповідно до обставин справи.

Наступною країною для дослідження буде *Франція*. Пріоритет свободи слова із суворими межами щодо дифамації. У Франції дифамація врегульована ще з часів Закону про свободу преси від 29 липня 1881 року, який залишається одним із ключових актів у сфері свободи слова» [9]. Цей закон прагне забезпечити широку свободу висловлювання, особливо у ЗМІ, але водночас передбачає чітко окреслену відповідальність за дифамацію, образу та поширення неправдивої інформації. Зокрема, статті: ст. 29 – визначає дифамацію та образу, ст. 32 – встановлює покарання за публічну дифамацію, ст. 33 – щодо образи (non-diffamatory insult). Дифамація визначається як «будь-яке твердження або звинувачення, яке шкодить честі чи репутації особи або установи», незалежно від того, виявилася ця інформація правдивою чи ні. Закон дозволяє обвинуваченому захищатись за допомогою процедури “preuve de la vérité” – доведення істинності сказаного. Хоча у Франції можливе як цивільне, так і кримінальне переслідування за дифамацію, на практиці перевага часто надається цивільним засобам захисту – зокрема, компенсації шкоди та спростуванню. Кримінальні справи здебільшого ініціюються у випадках публічної дифамації або в особливо чутливих сферах (релігія, етнічна належність, дискримінація тощо). Максимальне покарання:

- штраф до 12 000 євро за загальну публічну дифамацію,
- до 45 000 євро або тюремне ув'язнення (в окремих випадках, наприклад, за расистські висловлювання).

Судова практика: *справа Le Canard Enchaîné та політична сатира*. Сатиричне

видання *Le Canard Enchaîné* неодноразово ставало об'єктом позовів про дифамацію з боку французьких політиків. Один із найвідоміших кейсів – справа 2008 року, коли тодішній президент Ніколя Саркозі подав позов проти газети за статтю про його особисті витрати. Суд, однак, став на бік ЗМІ, визнавши, що стаття стосувалась публічного інтересу та ґрунтувалась на достатньо перевірених джерелах [10].

У Франції широко захищається право на свободу думки, особливо коли йдеться про публічних осіб, проте це не дає «індульгенції» для образ. Французькі суди часто розмежовують оціночні судження та фактичні твердження, притримуючись підходу ЄСПЛ. Значна увага приділяється швидкості судового захисту: у справах про дифамацію діють короткі строки позовної давності (3 місяці).

Особливості дифамації у *Великій Британії*. У Великій Британії панує прецедентне право та йде акцент на балансі між свободою слова й захистом репутації. У правовій системі Великої Британії (насамперед – Англії та Уельсу) дифамація історично була предметом цивільного права, а не кримінального. У 2009 році Велика Британія офіційно скасувала кримінальну відповідальність за наклеп та образи. З того часу дифамація олзглядається винятково у цивільно-правовому порядку. Основу регулювання становлять прецеденти загального права, а також законодавство, зокрема *Defamation Act 2013*. Дифамація у британському праві поділяється на: *Libel* – письмова або інша постійна форма дифамації, *Slander* – усна дифамація.

Після прийняття *Defamation Act* в 2013 році ці відмінності втратили практичне значення у більшості цивільних справ. Основною умовою є те, що заява «серйозно зашкодила репутації» особи в очах «розсудливої частини суспільства». Основні положення *Defamation Act 2013*:

Розділ 1: Позов можливий лише за умови, що публікація спричинила серйозну шкоду для репутації.

Розділ 2–4: Визначають захист через істинність твердження, чесну думку (*honest opinion*) та публікацію в публічних інтересах.

Розділ 6: Надання особливого захисту журналістам, науковцям та іншим учасникам публічного дискурсу[11].

Зазначеним нормативним актом встановлюється скорочення термінів позовної давності: позов з приводу дифамації потрібно подавати протягом одного року з моменту публікації образливого матеріалу. Також є особливості щодо онлайн-контенту: хостинг-провайдери та оператори вебсайтів можуть бути звільнені від відповідальності, якщо вони вчасно реагують на скарги та видаляють образливий контент.

Також варто визначити такі особливості британського підходу:

- висока вартість судового розгляду робить позови про дифамацію інструментом переважно для політиків, публічних осіб чи великих компаній;

- у справах про ЗМІ суди часто стають на бік журналістів, якщо ті діяли сумлінно та в інтересах суспільства.

Судова практика: справа *Reynolds v. Times Newspapers Ltd (2001)* [12].

Суть справи: колишній прем'єр-міністр Ірландії Альберт Рейнольдс подав позов про наклеп проти *Times Newspapers Ltd* через публікацію статті в газеті *The Sunday Times*, в якій ставилися під сумнів його чесність у зв'язку з політичними подіями. Рейнольдс вважав, що опублікована інформація завдала шкоди його репутації. Ключове правове питання: Чи може публікація, що містить потенційно наклепницьку інформацію, бути захищена свободою вираження поглядів згідно зі статтею 10 Європейської конвенції про права людини, якщо вона має суспільний інтерес?

Рішення: Палата лордів визнала, що свобода слова повинна мати ширший захист, особливо коли йдеться про висвітлення питань, що становлять суспільний інтерес. У рішенні було сформульовано так званий «*Reynolds defence*» – захист журналістів, які діяли добросовісно та мали обґрунтовані підстави

вважати інформацію достовірною. Ця справа заклала підвалини для більшого захисту свободи преси в Об'єднаному Королівстві та вплинула на розвиток публічного інтересу як підстави звільнення від відповідальності за дифамацію. Пізніше цей підхід був розвинений у Defamation Act 2013, який закріпив подібний механізм як «захист публікації в публічному інтересі».

Судова справа: *Lachaux v. Independent Print Ltd and Evening Standard Ltd* [2019].

Суть справи: справи: П'єр Лашо (Pierre Lachaux), французький авіаційний інженер, подав позов про дифамацію проти двох британських газет через статті, які, за його твердженням, містили неправдиву та шкідливу інформацію про нього, зокрема про домашнє насильство і викрадення дитини під час шлюбнорозлучного процесу в ОАЕ. Ключове правове питання: Як правильно тлумачити вимогу про «істотну шкоду» (serious harm) для репутації особи відповідно до Defamation Act 2013? Рішення: Верховний суд Великої Британії ухвалив, що:

– Поняття «істотної шкоди» передбачає реальний, фактичний вплив на репутацію, а не лише потенційний або гіпотетичний.

– Позивач повинен довести фактичну наявність шкоди, яка виникла або дуже ймовірно виникне через публікацію.

Суд визнав, що у справі Лашо такі наслідки були доведені [13].

Значення: справа підтвердила, що вимога «істотної шкоди» – це не просто формальність, а важливий практичний бар'єр для подання позову. Вона ускладнила подання безпідставних справ про дифамацію у Великій Британії та ще більше змістила баланс на користь свободи вираження поглядів. Ця справа стала ключовим прецедентом у тлумаченні поняття “serious harm” – позивач повинен довести фактичне погіршення своєї репутації.

Висновки. Аналіз законодавства та судової практики трьох європейських країн – Німеччини, Франції та Великої Британії – демонструє різні правові традиції, але спільну мету: забезпечення балансу між свободою вираження поглядів і захистом репутації особи. Ключові спільні риси:

– Всі три юрисдикції визнають значення свободи вираження (зокрема щодо ЗМІ, політичної критики, публічних осіб).

– Публічний інтерес розглядається як підстава для звільнення від відповідальності.

– Репутація особи є цінністю, яку слід захищати – але без придушення свободи слова.

Ключові відмінності:

– Німеччина й Франція залишають кримінальну відповідальність за дифамацію, тоді як Велика Британія повністю її скасувала.

– Британське право робить акцент на доведенні «серйозної шкоди», що ускладнює подання позову без достатніх підстав.

Підходи до регулювання дифамації в Європі залишаються різноманітними, відображаючи правові традиції кожної держави. Водночас всі країни прагнуть досягнути балансу між двома правами – свободи слова (ст. 10 ЄКПЛ) та поваги до честі й репутації (ст. 8 ЄКПЛ). У сучасному європейському праві спостерігається тенденція до декриміналізації дифамації, особливо в державах із розвиненим механізмом цивільно-правового захисту. Велика Британія є яскравим прикладом цього підходу. ЄСПЛ відіграє вирішальну роль у гармонізації практики, наполягаючи на принципах пропорційності, необхідності втручання та захисту публічного дискурсу.

Гармонізація підходів до захисту честі, гідності та ділової репутації з міжнародними стандартами сприятиме забезпеченню балансу між правом на вільне висловлювання та правом на захист репутації в Україні.

Анотація

У статті досліджено особливості правового регулювання та відповідальності за дифамацію в європейських країнах на прикладі Німеччини, Франції та Великої Британії. Авторка аналізує нормативно-правову базу, судову практику та позиції Європейського суду з прав людини, що впливають на формування національних підходів до захисту честі, гідності та репутації особи. У роботі розглядаються концептуальні відмінності між континентальною та прецедентною системами права щодо тлумачення та застосування норм, які регламентують дифамаційні висловлювання. Зокрема, увагу приділено криміналізації дифамації у Франції та Німеччині, а також скасуванню відповідальності за наклеп у Великій Британії та її заміщенню розвиненою моделлю цивільного захисту. На основі порівняльного аналізу виявлено спільні тенденції у правозастосуванні, а також ключові відмінності у правових підходах. У процесі дослідження було проаналізовано низку ключових судових справ, зокрема рішень Європейського суду з прав людини та національних судів, які суттєво вплинули на формування стандартів захисту честі, гідності та свободи вираження. Важливе місце у дослідженні посідає практика ЄСПЛ, яка формує уніфіковані стандарти свободи вираження поглядів та меж допустимої критики у демократичному суспільстві. Автори зазначають, що поняття дифамації у практиці ЄСПЛ не зводиться до формального визначення, а розглядається у динамічному контексті співвідношення двох основоположних прав, що вимагає постійного балансу залежно від обставин конкретної справи. Європейський Суд звертає увагу, що необхідно проводити ретельну відмінність між фактами і оціночними судженнями. Існування фактів можна довести, тоді як правдивість оціночних суджень не завжди піддається доведенню. Автори зветают увагу на потенціал імплементації європейських підходів у правову систему України з метою удосконалення національного законодавства. Робота поєднує теоретичний аналіз і приклад із реальної судової практики, що дозволяє глибше розкрити суть проблеми. Результати роботи можуть бути корисними для юристів, науковців, законодавців та представників медіа.

Ключові слова: інформаційне право, дифамація, свобода слова, честь, гідність, репутація, ЄСПЛ, Німеччина, Франція, Велика Британія.

Karashchuk O.O., Kharchenko O.S., Zerov K.O. Defamation in International Law: ECtHR Standards and National Experience of European Countries

Summary

The article explores the features of legal regulation and liability for defamation in European countries using the examples of Germany, France, and the United Kingdom. The authors analyze the legal frameworks, court practice, and the positions of the European Court of Human Rights (ECtHR) that influence national approaches to protecting a person's honor, dignity, and reputation. The paper highlights conceptual differences between the continental and common law systems in interpreting and applying defamation-related norms. The research analyzes a number of key judicial cases, including decisions of the European Court of Human Rights and national courts, which have significantly influenced the development of standards for the protection of honour, dignity, and freedom of expression. Particular attention is given to the case-law of the ECtHR, which shapes unified standards for freedom of expression and the permissible limits of criticism in a democratic society. The authors emphasize that the concept of defamation in ECtHR jurisprudence is not limited to a formal definition but is considered within a dynamic context of balancing two fundamental rights, requiring a constant assessment depending on the circumstances of each specific case. The European Court stresses the importance of making a clear distinction between factual statements and value judgments. While the existence of facts can be proven, the truthfulness of value judgments is not

always susceptible to proof. The authors also emphasizes the potential for implementing European legal approaches into Ukrainian legislation to improve national mechanisms for protecting reputation and freedom of speech. The research combines theoretical analysis with practical case law, providing a comprehensive insight into the issue. The findings may be valuable to legal professionals, scholars, legislators, and media representatives.

Key words: information law, defamation, freedom of expression, honor, dignity, reputation, ECtHR, Germany, France, United Kingdom.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : Укр. енцикл., 1999. Т. 2 : Д–Й. 744 с.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Рішення Європейського суду з прав людини. Справа «Лінгенс проти Австрії» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cedem.org.ua/library/sprava-lingens-proty-avstriyi/>
5. Steel and Morris v. the United Kingdom : judgment of 15 February 2005, application no. 68416/01. Reports of Judgments and Decisions / European Court of Human Rights. Strasbourg : ECtHR, 2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68237>
6. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://handbookgermany.de/uk/basic-law>
7. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина (StGB) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://surl.li/lrnlnb>
8. Bundesverfassungsgericht. BVerfGE 75, 369 – Heinrich Böll v. Der Spiegel [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bundesverfassungsgericht.de>
9. Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000311119>
10. Le Canard Enchaîné poursuivi pour diffamation par Nicolas Sarkozy. Le Monde. 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.lemonde.fr>
11. Defamation Act 2013 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26/enacted>
12. Reynolds v. Times Newspapers Ltd and Others [1999] UKHL 45. House of Lords, United Kingdom. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://surl.li/sosmtd>
13. Lachaux v. Independent Print Ltd and Evening Standard Ltd [2019] UKSC 27. Supreme Court of the United Kingdom. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2017-0193.html>